

Les danses de les Carasses de Petrer: origen, evolució i perspectives de futur

vicent navarro i tomás

Introducció

En primer lloc vull agrair, a la UNDEF i a la Unió de Festejos Sant Bonifaci Màrtir de Petrer, així com al comitè organitzador d'aquest 5è. Congrés de Festes Tradicionals de la Comunitat Valenciana, que haja proposat, entre altres temes força interessants, tractar sobre les "Danses de carrer amb disfressa", tema suggeridor per als petrerins i per a tots els que ens interessa la història i les tradicions dels nostres pobles. En segon lloc agrair a Mª Carmen Rico Navarro i a Vicent Brotons Rico que comptaren amb mi per parlar de les danses de les carasses de Petrer, tradició que m'ha preocupat des d'abans de la seua recuperació en tot allò que engloba la seua història, origen, evolució i continuïtat de futur. També agrair a tots els presents la seua assistència que demostra l'interès que hi ha per les nostres tradicions.

Han sigut molts els treballs publicats a nivell local que fan referència a les carasses: uns des d'una visió històrica, altres des de la nostàlgia, uns altres des de la visió colorista i estètica recordant les experiències personals... De tots brolla l'interès de perpetuació d'una festa tant peculiar i tant nostra, però la realitat és que les carasses van a menys i ara ens adonem que estan en perill de desaparèixer.

Des de la modesta visió d'investigador autodidacta i casolà lligat al poble on vaig nàixer, a les seues tradicions i a la pròpia llengua, parlaré hui d'aspectes que, crec, ens ajudaran a conèixer un poc més les danses de les carasses de Petrer. Intentaré aprofundir en els seus orígens, d'on venen i que és el que són, a més d'escorcollar al màxim en la seua evolució. Tractaré de fer aportacions que donen llum per obrir el debat que, junt amb totes les conclusions que brollen d'aquest Congrés, han d'encetar el camí cap a la consolidació de les danses amb disfressa i les carasses de Petrer.

Origen de les festes tradicionals i de les carasses

Les festes i tradicions naixen en un moment determinat per una necessitat de manifestar i celebrar un moment històric, un fet concret, un esdeveniment ancestral arrelat a les entranyes de la vida, la convivència i els fets inexplicables que formen la història de la humanitat des dels seus orígens. Els lligams amb l'entorn: el sol, la lluna, la naturalesa, l'aigua, el foc, el procés agrícola, la supervivència, les lluites animals i humanes, l'exaltació del líder, la

recerca de la llibertat momentània del poble sotmés a la voluntat dels més forts: la noblesa, la religió, els polítics, els terratinents, etc. Tot un cúmul d'arguments lligats a l'evolució humana i que han donat peu a la creació d'infinits de manifestacions culturals que en molts casos perduren fins als nostres dies.

Per tant, sí que hem de convenir que les danses de les carasses són una manifestació de la idiosincràsia cultural de Petrer, així com d'altres pobles que ens ha llegat el passat. Danses on apareixen personatges amb les cares tapades les trobem pertot arreu del món. Les podem veure a tots els continents: a l'Amèrica d'influència hispana, a Europa i als països riberencs de la Mediterrània. A Espanya també trobem alguns exemples de danses amb les cares tapades, tant en la festa de carnestoltes i del Corpus com en les festes patronals de molts pobles. Però, és al País Valencià, i més concretament al sud, on en uns quants pobles encara perduren i es conserven de manera viva les danses de tapats. Aquestes danses estan envoltades d'una llarga tradició que possiblement es remunta fins a l'edat mitjana. A banda de Petrer, les podem veure a Castalla, on s'anomenen "carasses", a Ibi on reben el nom de "tapats", a Tibi i Onil on són "les mucarasses"; i també apareixen en les danses del Rei Moro d'Agost. Hi ha molta similitud entre elles, fins i tot, la música de la dolçaina i el tabalet és molt semblant amb petites variacions. Les danses de les carasses de Petrer podem afirmar, sense por a equivocar-nos, que se celebren aquí des del segle XVII, portades per les famílies que vingueren de la Foia de Castalla, de Biar i d'alguns pobles de l'Alacantí, a repoblar el nostre poble després de l'expulsió dels moriscs.

D'aquestes manifestacions tradicionals en sabem ben poc i menys dels seus orígens. Sanchis Guarnier diu que açò es deu, en part, al fet que els erudits de la Renaixença valenciana es dedicaren exclusivament a estudiar la història i l'arqueologia, però es preocuparen molt poc d'investigar-ne la cultura popular. Aleshores –des de mitjan del segle XIX a principis del XX– la seua replega hauria estat encara prou fàcil, ja que l'estil tradicional de viure es conservava amb molta vitalitat. Ara ens adonem de les dificultats per encarrilar l'estudi de moltes tradicions i ens dediquem a especular amb un grapat d'hipòtesis.

Els documents escrits que al·ludeixen a les danses de les carasses de Petrer els trobem en la relació d'actes de la celebració del segon centenari de la Mare de Déu del Remei l'any 1830, on ens diu: "...y por las tardes de los expresados ocho días se efectuarán los bailes de danza con dulzaina según es costumbre desde inmemorial en esta villa". També els trobem en la relació d'actes de la celebració del Segon Centenari del Santíssim Crist de la Sang, l'any 1874, on

llegim: "En los quince días que siguieron se hicieron danzas tocando la dulzaina todas las tardes en la plaza de abajo donde se reunían las máscaras para dicho objeto...".

Els programes de les festes de la Mare de Déu del Remei en les primeres dècades del segle XX també es refereixen a les carasses. S'anuncien com a un acte més de la festa: Del dia 8 al 20 d'octubre de 1912 se celebren "Bailes de máscaras". En 1925 s'anuncien, el dia 8 com a "Concurso de disfraces", els dies 9 i 10 com a "Bailes populares" i el dia 11 com a "Concursos de disfraces, mantones de Manila y bailes populares". El dia 8 d'octubre de 1927 s'anuncien com a "Concurso de disfraces", els dies 9 i 10 com a "Bailes populares" i el dia 11 "Concurso de disfraces y bailes populares". En 1929 se celebren a soles el dia 8 com a "Concurso de disfraces" i en 1930, any del III Centenari de la Mare de Déu, s'anuncien el dia 9 com a "Típicas danzas al estilo del País" i els dies 10 i 11 "Típicas danzas regionales a la usanza del País".

Aquestes referències escrites ens revelen el lligam que les danses de les carasses tenien amb les celebracions religioses més importants de Petrer. Ens adonem que el poble, o part d'ell, expressava la seua religiositat popular mitjançant les danses, i també ens adonem que en el dia gran de la festa, les danses no participaven. Potser anteriorment sí ho feren. Segons diu l'historiador Antoni Ariño, la jerarquia eclesiàstica ha perseguit i ha intentat prohibir, no sempre amb èxit, les manifestacions d'aquest tipus. Podem entendre que a Petrer la separació entre la religiositat oficial i la religiositat popular estava encetada.

Les danses de carasses, així com les danses semblants, les podem considerar com una pràctica ritual, d'origen pagà, que va perdre el seu lloc preponderant dins de les festes de celebració i que el poble ha intentat mantenir, malgrat les pressions de l'església, dins de les manifestacions religioses importants que s'han celebrat en moments d'exaltació i alegria per festejar i agrair a la mare natura, la Verge, el Crist, el Sant, etc., les bones collites que garantien una vida sense penúries i felicitat. Per a entendre pràctiques rituals, com són les danses de carasses, hem de remuntar-nos a moments en què Petrer viu d'una economia agrària, on els seus habitants estan tant apegats a la terra que tot el que li passe a la terra, siga per bé siga per mal, és vital per a la subsistència. En aquest context es produeixen una sèrie de manifestacions cícliques, que són comuns a tot el món rural. Existeix una clara relació entre el cercle anual agrícola i el festiu: al gener, quan encara no s'han encetat les feines agrícoles a causa del fred, té lloc la festa de Sant Antoni amb la benedicció d'animals. Al mes de març, quan la llavor ja ha brotat, quan els camps comencen a florir i tota la naturalesa desperta, es

realitza la benedicció de camps i termes: de la terra i les aigües. A partir d'aquest moment apareixen tres enemics de la collita: la sequera, les pedregades i les plagues. Durant aquest període incert, que comença a principi de maig i no acaba fins al darrer dia de la collita, s'efectuen rituals de conjura, es prega en les misses i es trauen els sants al carrer; tot per assegurar la protecció de les collites; aquí m'agradaria recordar-los que la Mare de Déu del Remei i Sant Bonifaci varen ser trets en moltes ocasions per demanar la pluja i per prevenir pedregades i plagues. Si finalment tot anava bé, arribava el temps de collita, del treball màxim. En acabar aquest temps, pertot arreu eren celebrades festes majors amb una durada de vuit dies, un novenari, i fins i tot quinze dies de celebració. Després de les festes majors venia el temps dels difunts i de les ànimes, completant-se així el cicle festiu tradicional.

Podem dir que la festa de la Mare de Déu és una festa de celebració de collita, si a més sabem que entre 1617 i 1681 se celebrà el 5 d'agost, mes on major profusió hi havia de festes de celebració de collita fins que, a petició de l'aleshores rector de l'església parroquial, Andrés Rico, el 8 de setembre de 1681 es celebrà una reunió on participen, tres vicaris, el justícia, els tres jurats, el mustafà, el síndic i la resta d'homes de la parròquia, proposant als reunits sol licitar al bisbe el canvi de la celebració del dia de la Verge del Remei del 5 d'agost al 7 d'octubre, per considerar la data proposada la més adequada per a tan gran esdeveniment festiu.

Les danses de tapats les trobem en temps i data diferents: en el carnaval, el Corpus, en les festes patronals, etc. És evident que han anat buscant lloc i acomodant-se on menys entrebancs trobaven per part de la jerarquia civil i eclesiàstica. Totes aquestes manifestacions rituals que el poble celebrava amb alegria i devoció no eren ben vistes pels estaments oficials i eren combatudes amb força per fer-les desaparèixer. L'església les perseguí des de la celebració dels Concilis de Toledo entre els anys 579 al 702. I per la llei civil des de la de 1523 amb penes de cent assots o sis mesos de desterrament. Posteriorment Felip V agreujà els càstigs, encara que aquestes prohibicions mai no sorgiren efecte davant la població. En 1875 l'escrivà de cambra de la Reial Sala del Crim es presentà en la ciutat de València per prohibir l'eixida de la Degollà a la processó del Corpus. La ciutat al legà "que el pueblo ama y gusta de esta antigüedad y práctica". Davant la situació creada, el governador acordà que fos permesa la seua eixida "sin llevar la cara cubierta". L'any 1775 el bisbe d'Oriola elevava una representació a l'audiència de València que desembocaria i motivaria un decret que recollia la proposta del bisbe "de cortar de raíz todo efugio de manifestación

profana que se presente enmascarada bajo el precioso motivo de sagradas fiestas de cofradías”.

Però allò interessant és analitzar els motius que addueïen per justificar la prohibició. Poden reduir-se fonamentalment a tres: de tipus religiós, econòmic i polític, respectivament. S’hi al·legava que la prohibició era necessària per a “no mezclar ni confundir indignamente lo sagrado con lo profano, ni provocar la justa indignación de Dios”. La serietat reclamada per als actes religiosos resulta incompatible amb la bullícia de les danses, màscares i balls. S’imposava ara una nova disciplina i una nova pietat basada en el silenci i en la solemnitat. Tot allò que pogués oldre a profà era expulsat de les manifestacions religioses. S’imposava una separació dràstica i absoluta entre l’àmbit del profà i el del sagrat.

El segon motiu era de caràcter econòmic: d’una banda es deia que la reducció de festes eliminaria la misèria i la pobresa en evitar les nombroses despeses que hi efectuaven els pobres, ahora que els permetria guanyar major nombre de jornals. La reducció de les festes ordenada pel Consell Suprem tenia com a objectiu l’educació del poble per al treball en la indústria. El decret deia que no es permetessen les festes profanes a l’estiu quan els llauradors havien d’acudir al camp. És una manera d’anar acabant amb tot el que tenia un sentit pagà. I tant és així, que el bisbe d’Oriola, per tal de decantar la postura de la Reial Audiència al seu favor, afirmà que és una qüestió que interessa la causa pública de l’Estat.

En tercer lloc, s’hi argumentaven motivacions d’ordre públic. Es deia que l’ambient de festa irritava els instints i propiciava “riñas, pendencias, heridas i muertes”. Tan sols servien les festes per a fomentar les despeses innecessàries i crear discòrdies. Hi havia una por a la violència anònima de les màscares i un recel obsessiu i neuròtic cap al rebombori pels carrers i places, a les crítiques i sàtires burlesques, als insults, gestos i paraules desvergonyides, en els quals es barrejaven temors d’ordre religiós.

En el cas de Petrer, la resistència popular a l’abandó dels seus costums i comportaments tradicionals degué ser ferma fins a la dècada dels seixanta, on el canvi industrial i econòmic ens abocà a una societat capitalista on no tenien cabuda les manifestacions tradicionals. En el millor dels casos, allargaren la seua mort, amb transformacions d’acord amb la moda del moment que no tenia res a veure amb la tradició.

Sobre la música i la cançó

Aquestes danses sempre van acompanyades de música. En totes les referències escrites de les danses de les carasses trobem que la dolçaina és l'instrument protagonista. Dels dolçainers que la interpretaven en sabem ben poc, el programa de festes de 1925 diu: "se celebrarán bailes populares amenizados por el dulzainero Sr. Poveda Maestro", el dolçainer Parra. Els testimonis orals sempre nomenen a Parra acompanyat de Salvador, el seu inseparable tabaleta. Tots dos tocaren junts de principis del segle XX fins a la dècada dels anys trenta. A la dècada dels cinquanta apareix en escena Luis el Tiberio que ens deixà la música de la dansa de carasses que ara es toca. Aquesta música consta de sis temes que són variacions d'un tema principal que apareix, difuminat, en les danses de tots els pobles veïns. Cinc d'aquests temes van ser gravats en la dècada dels seixanta al dolçainer de Petrer Luis el Tiberio, pel mestre de música D. Manuel Alemany Maleno, que aleshores va col·laborar amb el Cancionero de la província de Alicante de Salvador Seguí, on estan publicades.

Per primera volta apareix una partitura de les danses de les carasses de Petrer. Seguí transcriu literalment el que escolta, però estic segur que si hagués fet deu gravacions en deu dies distints ara tindriem deu versions diferents. De tots és sabut que els dolçainers mai treballaven amb partitura, per tant, la música tradicional que era tocada d'any en any, podia experimentar variacions importants, si no en el ritme i la base melòdica, si en la disposició de les notes i en el seu valor. Ara la música és més hermètica, els dolçainers tots saben música i es limiten a tocar el que està escrit a la partitura, però amb exemples com el de la Colla de Dolçainers i Tabaleters "El Terròs" de Petrer tenim garantit el futur de la dolçaina i de la música tradicional del nostre poble.

Quasi tota la música popular portava una lletra que la gent cantava, acompanyant la dolçaina i el tabalet, també la solien cantar els dolçainers. El folklorista i investigador Francesc Martínez i Martínez publicà al llibre Coses de la meua terra. (La Marina) la següent lletra, que fa una referència clara a les danses de Petrer. Hi diu concretament: "Quan ja estaven a punt tots els balladors, la dolçaina tocava la dansa primera i la variant".

Tot seguit fa una descripció de com era l'estructura de la dansa amb els seus moviments i passades, part força interessant que ens pot servir, si de cas qualsevol dia es recupera la dansa ja que en l'actualitat el ball està perdut totalment. A continuació diu: "Després del descans, no molt llarg, el tabalet, amb el seu plam, praram,

plam, avisa que segueix el ball. La dolçaina canta, i a la seua melodia els xicons li apliquen la següent lletra:

A ballar les danses
eixirà Lluïseta
amb el mocador,
sabatetes roges,
vestit de crespó,
i un plat de tomaques
per al senyor retor.

Una altra música, però amb els mateixos moviments que la primera. Els donçainers li apliquen esta lletra:

Ja tinc els morros llunts
de tocar i no cobrar;
fadrinetes de Petrer,
no eixireu més a ballar
si no em paguen al corrent.
Mas que s'empenyaren
tots els currutacos de Petrer,
no eixireu més a ballar
si no em paguen al corrent”.

Quan vaig descobrir aquesta lletra em va cridar l'atenció, i seguidament em vingué una pregunta al cap: perquè apareix el nom de Petrer en la música tradicional de la Marina? L'única explicació que se m'ocorre és que en algun moment de la història vingueren dolçainers de la Marina a tocar les danses de les carasses de Petrer. És sabut de la importància que les famílies de dolçainers de la Marina tenien al segle XIX i principis del XX. A pobles com Callosa d'En Sarrià son quasi una desena les famílies que fan música tradicional amb dolçaina i tabalet. A més a més, l'última part de la lletra de la cançó fa referència al poble d'origen del dolçainers:

Del Polop som, del Polop,
Del Polop som, del Polop.

En analitzar aquesta part de la lletra un s'adona que s'acompanya a soles amb el ritme del tabalet. A Petrer n'hem recollit altra amb el mateix ritme i cadència, i que la gent cantava quan escoltava el ritme de la dansa. Diu així:

Toporrans som, toporrans,
toporrans som, toporrans.
Ninots, ninots.

La lletra de la cançó ens parla de manera molt clara de com era la relació dels dolçainers amb la festa i ens dóna a entendre dues qüestions que són significatives. Per una part, descobreix un aspecte que s'arplega en les danses d'altres pobles, que són els homes els que han de pagar per ballar amb les dones i per mantenir la música:

fadrinetes de Petrer,
no eixireu més a ballar
si no em paguen al corrent.

També ens dóna a conèixer altra referència clara, que són els xics, els "currutacos", els que organitzen i participen de la dansa:

Mas que s'empenyaren
tots els currutacos de Petrer...

Currutacos és una paraula emprada encara hui a Petrer. És sinònim de fadrí, que encara no ha assolit responsabilitats i es comporta com un xiquet.

Sabem, per transmissió oral, que fins al 1962 que es prohibiren les carasses, els músics eren pagats pels mateixos dansants i pel que sabem no ho feien de bona gana. Era un sistema de recaptació prou dolent per als músics, ja que eren ells mateixos els que s'encarregaven de cobrar a la mascarada. Per saber qui havia pagat, li col·locaven un senyal o numeret, bé de tela, bé de paper, als que ho havien fet. No pagar devia ser una mena de joc que empraven els balladors per enrabiar els músics. Un fet que queda reflectit en la cançó recollida per Francesc Martínez i Martínez:

Ja tinc els morros lluents
de tocar i no cobrar;
no eixireu més a ballar
si no em paguen al corrent.

Les festes de caire pagà, no sempre han disposat de recursos econòmics i materials de les institucions locals organitzadores o consentidores d'aquestes manifestacions populars. Les despeses que ocasionen els músics, sempre, fins i tot hui, són les més importants. Deixar el pagament dels músics en mans dels balladors que participaven era la millor manera que tenien les autoritats per desinhibir-se de la festa. Tanmateix no sempre ha sigut així. Tenim dades documentals que fan referència que en les festes de Sant Bartomeu de 1617 es feren, entre altres, alguns "gastets" per portar la dolçaina de la vila de Castalla.

Sobre la dansa

El pas del temps i la idiosincràsia dels pobles ha portat que les festes tradicionals patiren transformacions que en alguns casos les enriquiren i en altres les empobriren. En el cas de Petrer l'empobriment és evident. La dansa s'ha perdut completament. Parle d'allò que entenem com una dansa amb uns passos concrets i no dels moviments que amb més o menys encert realitzen algunes carasses. En la majoria dels pobles on se celebren danses de màscares, la part de la dansa es conserva amb molta vitalitat, la ballen homes i dones amb les cares descobertes i són les carasses les que irrompen al voltant de la dansa. A Petrer hem fet algun intent de recuperar la dansa, l'experiència va ser frustrant. Després d'estar assajant durant un mes no poguérem ballar, perquè anàrem tots disfressats de carassa amb la cara tapada i no poguérem reconèixer-nos i formar el grup de ball.

Totes aquestes manifestacions han sobreviscut adaptant-se a les vicissituds de cada temps i les necessitats de cada societat. A Petrer així es confirma. Al segle XIX, en els centenaris de la Mare de Déu i el Crist se celebraren 8 i 15 dies, respectivament. A l'any 1912 són 13 dies. En la dècada dels anys vint foren 4 dies, i l'any del centenari de la Mare de Déu, 1930, foren 3 dies. La reducció dels dies de celebració de les danses ja havia començat, n'eren menys dies però dintre del novenari.

No sabem si l'església va intervenir en aquest canvi, ja que durant molts segles la seua obstinació va ser fer desaparèixer les celebracions festives de caire pagà impregnades de religiositat popular. El que si sabem és que el factor determinant que intervingué en el canvi i l'empobriment de les danses de les carasses fou el canvi social de principis del segle XX, en què el pas d'una societat agrícola en crisi, que veia com la fil loxera acabava amb les vinyes i maiols, a una societat en procés d'industrialització, amb les cantereries treballant a ple rendiment i on sorgien les primeres fàbriques de sabates, que imposaven un ritme de treball i uns horaris renyits amb una tradició que prolongava les festes de la Mare de Déu en nou dies més per a ballar les danses, no era viable laboralment. Cal dir que els participants en aquest tipus de celebracions festives sempre eren les classes populars; la gent més senzilla i humil que va ser la que s'incorporà al mon laboral. Les classes altes eren les que mantenien la religiositat oficial i quant a les danses de carasses eren mers espectadors.

Foren uns anys en la història de Petrer on sorgí un moviment social i cultural amb unes ànsies tremendes de llibertat i de fer coses. Però la cadena de transmissió entre generacions, que garanteix que una

tradició no es perda, s'havia trencat. Les danses estaven en decadència. En eixa època les danses s'anuncien de diverses maneres: com a "bailes de máscaras", "bailes populares", "concursos de disfraces i mantones de Manila"... Ja en 1930 s'anomenen "danzas regionales al estilo del País". Per cert, el nom de carasses no el trobem en cap ressenya. Altra dada reveladora és que les danses van deixar de celebrar-se entre 1931 i 1938, sent a l'octubre de 1939 quan es reanudaren de nou celebrant-se els dies 9,10,12 i 15, anunciant-se com a "bailes populares al estilo del País". També apareixen referències per incentivar el personal, on comuniquen que "se otorgarán diversos premios a los mejores disfraces". Entre els anys 1941 al 1944 no trobem cap referència a les danses (suposem que no es van celebrar). I de nou en 1945 apareix una ressenya en l'última pàgina del programa, a l'apartat de notes i amb lletra molt menuda, on diu el següent: "Durante el novenario y los domingos restantes del mes tendrán lugar por las tardes las tradicionales Danzas al estilo del País". D'aquesta manera tan marginal continuaren anunciant-se les danses fins a l'any 1962, exceptuant-ne l'any 1949 que, a banda de la ressenya dita, s'anuncià el "dia 9 a las 4 de la tarde Grandes Bailes de Máscaras". La nota diu que se celebraran durant el novenari i la resta de diumenges del mes; açò suposa entre onze i tretze dies de danses segon l'any. Em decante per pensar què fou en eixos anys quan passaren a celebrar-se els diumenges del mes d'octubre posteriors al dia set, dia de la Mare de Déu.

Després el temps va fer la resta i el que havien sigut les danses es van convertir en el que hui en dia són, un pacífic carnaval, festeig de fantasia, mascarada. Així és com defineixen les danses de les carasses alguns autors locals. D'altra banda, l'evolució d'aquesta manifestació en un carnestoltes fora de temps, segur que va influir en la desaparició del carnestoltes que se celebrava a Petrer.

Sabem que en les danses sempre han participat les carasses, però ens adonem que elles a soles no han pogut mantenir l'estructura de la dansa. La carassa va més enllà del que és la dansa. Eixir de carassa és un acte espontani, expressat individualment o en grup, on cadascú posa tota la imaginació per disfressar-se d'una cosa o altra, buscant als armaris i baguls vestimentes i cobertors que amb quatre puntades d'agulla i un grapat d'agulles de trampa li serviran per confeccionar la disfressa. La cara tapada amb un llenç de tela blanca, foradat als ulls per poder veure i remarcant amb pintures negres i roges les celles, el bigot i la boca.

Són molts homes els que es disfressen de dona i pel contrari moltes dones ho fan d'home. Eixir de carassa suposa desenvolupar una sèrie d'aspectes socials que la relacionen amb el públic espectador, encara

que les carasses primordialment el que fan és divertir-se. També realitzen crítiques i provoquen la gent del públic. Tots dos, públic i carasses, busquen establir una relació de complicitat, on la carassa té l'avantatge de conèixer a l'altre i no ser coneguda. Desfigurant la veu pot dir el que vulgui, crear intriga i situacions compromeses; en canvi, el públic intentarà esbrinar la identitat de les carasses que l'aborden.

L'última prohibició

Inconscientment, a Petrer el progrés va significar acabar amb allò més tradicional que feia olor a antigor: les danses de carasses, les fogueres de Sant Antoni, la nit del rotllo, la festa dels quintos, la recaptació d'almoines de Tots Sants de l'Auroreta del Queixal... Sempre va ser així, exceptuant les festes de Moros i Cristians, que per la seua estructura organitzativa han sabut adaptar-se i evolucionar en tot moment d'acord amb els temps. Evidentment, el concepte que hui tenim de festa és un concepte modern, propi d'una societat capitalista que comença a consolidar-se a cavall de les dècades 40 i 50 del segle XX, un concepte allunyat del significat que les festes tradicionals tenien per al poble. Moltes de les tradicions populars sucumbien en aquest procés de transformació social i d'altres modificaven les seues formes i significats per a expressar la festa amb un sentit cultural diferent. Hem de saber que la ritualitat de la inversió, del grotesc i la sàtira ha estat la més radicalment abolida de l'escenari tradicional. Producte d'aquest procés de transformació, les carasses es prohibiren definitivament l'any 1962.

Es pot assegurar que la prohibició no va partir de les forces vives de la població, és sabut que l'alcalde i el rector de l'època eren grans entusiastes i participants de la festa. El mateix secretari de l'ajuntament va escriure en la revista de festes de Moros i Cristians d'aquell any un article on parlava de les carasses com a una rara tradició, on destacava que mai s'ha produït en aquesta festa de tapats cap incident. Es pot entendre que el secretari de l'ajuntament estava fent una protesta difuminada contra la prohibició. D'altra banda, el poble mai va saber quin va ser el vertader motiu pel què es prohibiren les carasses. Açò ho confirma el fet que entre la gent de Petrer circulaven cinc versions distintes del perquè de la prohibició i cadascú creia, fil per randa, en la seua versió:

1. Que les prohibí el secretari de l'ajuntament, perquè no volia que eixira la seua dona.
2. Que el poble s'havia fet molt gran per l'arribada de tants forasters i podia ocórrer alguna desgràcia.
3. Que per festes va venir un orfeó a cantar a la Plaça de Baix, i el canvi de disposició de les cadires, que miraven cap a l'església passà

a mirar cap a l'ajuntament, tot perquè l'orfeó no volia cantar amb el sol de cara; l'última fila passaren a ser els primers i la primera els últims. Tal escàndol s'armà que l'orfeó no va cantar, i com a càstig pel lamentable fet l'alcalde les prohibí.

4. Que una carassa va pixar a la porta de l'ajuntament amb actitud provocadora.

5. Que algunes carasses eixien disfressades indecorosament i feien crítiques de mal gust.

Pense que estos motius no eren per si mateix arguments sòlids perquè les autoritats locals prohibiren les carasses. És més fàcil creure que l'orde de prohibició vingué donada per estaments superiors, polítics o religiosos, tant se val, i que a les autoritats locals no els va quedar altra alternativa que acatar la decisió. La dècada dels anys 60 va encetar un canvi radical i salvatge on el progrés, a banda de portar benestar, significava acabar amb tot allò més tradicional.

Les noves carasses

L'arribada de la democràcia portà aires nous i renovats, i a Petrer sorgí un moviment veïnal que intentà recuperar el sentit lúdic de la festa de la Mare de Déu impulsant noves activitats participatives, al temps que demanaven el control i l'organització de la festa. La vinguda dels ajuntaments democràtics frustrà aquell moviment i les seues pretensions creant la divisió veïnal. Existia una comissió que reivindicava la recuperació de les danses de les carasses, que s'assabentaren que s'havia alçat la prohibició quan aparegué el ban.

A l'octubre de l'any 1979 eixiren de nou les carasses. Va ser aquell un moment d'incertesa per la manera en què es va fer, igual que les prohibiren l'any 1962 les recuperàrem l'any 1979, per decret. Algunes coses eren noves: els músics els pagava l'ajuntament, no calia que estos es preocuparen per cobrar a la mascarada. S'obligà a tots els que volgueren participar a presentar-se al retén de la policia local amb el document d'identitat per a traure un número identificatiu, número que substitueix aquell que posava el dolçainer per controlar qui no havia pagat. Amb estos canvis tot estava controlat, però en el fons les autoritats tenien por que ocorregueren incidents d'ordre públic. Encara hui en dia pareix que continuen tenint por. Tinc constància que no és així, però no demostren el contrari. El ban que anuncia les carasses, per cert, és el mateix que fa vint-i-un anys, pareix estar escrit pels hereus d'aquell bisbe d'Oriola que en 1775 s'empenyà a amargar l'existència als que participaven en les festes profanes.

Ja que les danses de les carasses tenen l'honor de ser convocades mitjantçant un ban, no seria massa demanar que el referen i el convertiren en una evocació de la tradició i del sentiment de poble, així com una crida a la participació en comptes de parlar de control, prohibicions i sancions.

Breu descripció de la festa actual

Per a les persones que mai no han vist el que són les carasses de Petrer, faré una petita evocació perquè s'adonen del que poden veure si de cas decideixen visitar-nos. Tot comença quan, per donar l'avís que a la vesprada hi haurà carasses, a les dotze del migdia, sortint de la Plaça de Baix, els dolçainers fan una cercavila pel barri antic seguint el recorregut definit com a "volta de les carasses". A les cinc de la vesprada la festa s'inicia amb altra cercavila, sempre pel mateix itinerari, a mode de recollida dels participants; els dolçainers i tabaleters fan l'arribada a la plaça envoltada de públic, i prenen lloc asseguts a la banda de l'ajuntament i mirant l'església, que és per on aniran aplegant les carasses. Fins a les set de la vesprada la dolçaina i el tabalet sonen sense parar interpretant la mateixa música. Algunes màscares, les menys, quan són a la plaça intenten simular un pas de dansa, en la majoria dels casos amb poca gràcia i falta d'estil.

Les carasses passen la vesprada donant voltes pel recorregut i ficant-se amb les persones que troben, gasten bromes, fan picardies, representen algun numeret i a vegades fan crítica. Homes es disfressen de dona i al contrari també se'n donen casos. Sempre parlen amb la veu atiplada, i de tant en tant colpegen el públic amb un espolsador, que és l'arma de guerra de la carassa. Es crea un joc de mentides, insinuacions, secrets... entre les carasses i el públic on els primers no han de ser reconeguts. Hi ha alguns que ixen al principi de paisans, i al cap d'una estona -fent-se el sorn- se separen dels amics i acompanyants i es disfressen. D'altres, fan la cosa contrària: ixen, gasten bromes i picardies i ràpidament tornen a casa a llevar-se els draps i la màscara.

Quan arriba l'hora, els dolçainers i tabaleters anuncien l'acabament de la festa. Inicien l'última cercavila i les carasses que queden pel recorregut els acompanyen fins a la Plaça de Baix, on es fa l'última tocada amb ritme més ràpid i... ja s'ha acabat. Sempre veuran molta gent al carrer: el públic és fidel a la cita del carrer, perquè carasses en són poques als primers diumenges, és l'últim diumenge del mes quan més surten al carrer.

Una anàlisi crítica a l'actual concepció de la celebració

A l'hora de recuperar les danses de les carasses, nosaltres no vàrem tenir la claredat de mires que tingueren en altres pobles veïns. Alguns d'aquests pobles ho feren anant a l'arrel de la història, tenint cura de tots els detalls per a dissenyar una antiga festa per a noves generacions, que en el millor dels casos sols havien escoltat parlar-ne a les persones majors. A Petrer no es va fer així, i ens trobem que la recuperació i la posterior evolució d'aquesta peculiar festa és un espectacle modern i incoherent amb el que la festa va ser en els seus orígens. Açò ho dic amb el màxim respecte per les gents de Petrer que, sense cap preocupació pel passat, present i futur de les carasses, hi participen i gaudeixen, a més de sentir-se satisfets per la festa que hui tenim sense cap altra motivació.

Ara ens adonem que la recuperació d'una festa com les danses de les carasses, havíem d'haver-la realitzat d'un altra manera. Caldria haver treballat col·lectivament, preguntant i escoltant atentament el que deien les persones majors i filar ben prim en aspectes que havien quedat submergits i engolits, transformats radicalment pel procés implacable d'evolució cap a una societat de nou encuny, i, finalment, comparar la informació i refer el conjunt del ritual. Ara la feina és molt més laboriosa i a vegades ja cal reconstruir, tasca sempre arriscada i que ens ha de portar més d'un mal de cap.

Propostes de futur

Bo! No som aquí per lamentar-nos. La situació actual de la festa ens obliga a fer una reflexió sincera del que ara són les carasses, reflexió que ha de generar propostes de futur. I si no ho fem, estic convençut que hem de preparar-nos per assistir a la seua mort i soterrament.

Jo vaig acceptar estar aquí perquè crec en el futur d'esta festa, i crec que tot el que he dit pot servir-nos per plantejar-nos eixe futur. Per tant, faré la meua proposta que pot ser una més de les que puguen sorgir.

En primer lloc crec que les danses de les carasses han de deixar de ser una manifestació anàrquica en el que respecta a la seua organització. Per tant, crec que la seua organització ha d'estar en mans d'una entitat o col·lectiu, a crear, que, recolzat per l'ajuntament tant econòmicament com pel que fa a les infraestructures, es fera càrrec de manera independent de l'organització de les danses de les carasses. Així com en altre temps ho feren la colla de dolçainers "El Terròs" en la música i la colla "Ballant en Rogle" en els nans i gegants.

En aquest col·lectiu haurien d'estar totes aquelles persones del poble que ho desitjaren i que estiguessen disposades a treballar per millorar i garantir el futur de les danses de les carasses. Una vegada el col·lectiu creat, haurien de recollir tots els aspectes històrics que fan referència a les danses de les carasses i encetar un debat que tinguera com a finalitat reconstruir la festa, agafant tot el que en sabem per establir com ha de ser el seu desenvolupament. Sota el meu parer s'hauria de:

- Recuperar la dansa creant un grup de ball que amb vestimentes a l'ús i a cara descoberta seran el mantenidors de la dansa (caldrà reconstruir els passos de la dansa mantenint aqueix aire tant peculiar que li donen les persones que encara ballen hui).
- Estipular quins hauran de ser els dies de celebració, que podran ser més o menys en funció de la participació i dels criteris que valore en cada moment l'entitat organitzadora.
- Millorar els aspectes estètics com els vestits i les màscares i fomentar l'art en el conjunt de la disfressa. Incentivant la participació de personatges transgressors com la mort, el dimoni, la bruixeria, etc.
- Estimular la crítica en tots els aspectes: polític, social, religiós. En un tarannà satíric amb humor i gràcia.

Bé! Crec que el guant està llançat, i m'agradaria que darrere d'aquesta proposta en sorgiren moltes més que il·luminen el camí de la recuperació de les danses de les carasses de Petrer.

Bibliografia:

- ARIÑO, Antoni (1988): Festes, rituals i creences, València, Alfons el Magnànim.
- BELTRÁN TORREGROSA, Mª José, NOYA HERNÁNDEZ, José Manuel (1991): "Què hi ha de social en les carasses?" Festa 91. Petrer.
- GARCÍA ROMEU, Gabriel (1962): "Carasas de octubre. Divagaciones sobre su origen". Revista Moros y Cristianos. Petrer.
- GÓMEZ MONLLOR, Glòria (1989): "Carasses i tapats, dues tradicions en un fons comú". Festa 89. Petrer.
- MARTÍNEZ I MARTÍNEZ, Francesc (1987): Coses típiques de la Marina, Altea, Ajuntament.
- MARTÍNEZ MAESTRE, José Ramón (1998): "Les carasses de Petrer: Pervivencia de una herejía medieval". Festa 98. Petrer.
- NAVARRO POVEDA, Concepción (1998): "Santos, plagas, epidemias y pedriscos". Festa 98. Petrer.
- NAVARRO VILLAPLANA, Hipólito (1996): 60 años de historia local. Petrer, Ajuntament i Caixa de Crèdit.
- Programes de "Fiestas de la Virgen del Remedio" (citats). Arxiu Municipal de Petrer.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1987): Pròleg a Coses típiques de la Marina, Altea, Ajuntament.

Aquest treball va ser la ponència que emmarcava l'apartat "Danses de carrer amb disfressa" del V Congrés de Festes Tradicionals de la Comunitat Valenciana, celebrat a Petrer del 17 al 19 de novembre de 2000.